

balles

BURXAR, 'agullonar', 'furgar', mot emparentat amb l'antic oc. *bursar* 'agullonar, empènyer bruscamment' (sobretot usat en els seus derivats *burs* 'punxada' i *bursada* 'sacsejar', 'punxada', 'empenta brusca'), i d'altra banda amb el mot dialectal i oc. *burjar* 'furgar, burxar'; tots tres, d'origen incert; és versemblant que *burxar* sigui alteració de *bursar* per influència de *punxar*, però les relacions que hi hagi amb *burjar* (que és també mot d'origen obscur) i amb mots anàlegs com *aïrtar* (fr. ant. *hurter*, avui *heurter*) i el basc *bultz* 'empenta' no estan ben aclarides. □ 1.ª doc.: *burxa* S. XVII, *burxa* segurament també, o almenys XVIII; *burs*, *bursar*, ja apareixen en català i en llengua d'oc en el S. XIII.

Les dues formes en -s- i en -x- no tenen sentit ni forma ben iguals, però en tot cas *burxa*, *burxar* i *burxada* no es poden separar de *burs*, *bursar* i *bursada*, i cal tractar-ne juntament. Ara bé, aquestes formes amb -s- són comunes al català amb la llengua d'oc, apareixen des de molt antic en totes dues llengües i estan molt ben documentades al llarg de llur història literària.

Tenim ja *burs* i *bursar* en el *Jaufré*, el clàssic i ben estudiat romanç d'amor i cavalleries de principi del S. XIII (Llçd.); el verb, amb el sentit de 'sacsejar, empènyer bruscamment': «e-l senescals, per gran vertut, / sona Jaufré, c'an sus corrén, / mas él non au re ni entén; / e él lo *bursa* e-l socot: / —Atrasag ne levaretz tot!» (v. 3223; ed. Rayn., *Lex. Rom.* I, 82a; Appel, *Chrest.*, 3.207) (el cavaller està adormit i vol dormir): 'el burxa i el sacseja; tanmateix acabareu per aixecar-vos!'; una tempestat desfeta ensorra la casa on s'aixopluga el cavaller, i tot li cau a sobre: «e cazon fousers e tempesta, / e no i a trau ni cabrion, / teule, ni peira, ni cairon, / que no-l don un colp o un *burs*; / e'l cels es trébols et escurs / --» (v. 2793; ed. Rayn., p. 78a).

En català el subst. *burs*, òbviament postverbal, apareix ja en la *Crònica* de Desclot, com a complement, amb valor adverbial, en una descripció de combat: «acostà-s tant a ell, quant hac tirada la llança, que de *burç* donà-li tal colp al cavall, que l'esfondrà», cap. 102 (*NCL* III, 141.28). En Muntaner, no adverbial sinó ben substantiu: «que null hom no-s mogués estró la bona paraula fos dita, que les nacarres tocarien, que tuit ensem feríssem --- e con los senyals foren fets qui ordonats eren, pensam de ferir tots ensem en un *burs*; e donam tal enmig d'ells, que parec que tot lo castell ne vengués en terra».¹

En la nostra llengua, on a diferència de l'oc., la ç africada i la s es distingiren fònicament, en una gran part dels textos, fins molt tard, la grafia amb ç és força constant a l'Edat Mj., i el substantiu *burç* (sovint grafiat amb z = ç, com sol passar en tal combinació) hi és molt freqüent, per al dolor lancinant, com de punxada: «Sent Pau, que guaria altres, e ell havia *burç* al costat» en la *Quaresma* de St. Vicent Ferrer (17.164); en el receptari de Micer Joan, col·lecció valenciana de

l'any 1466 (text que sovint usa la grafia -ch per -ç, com *exenuch* = *exenuç*, *dolch* = *dolç*) apareix repetidament: «bega tart de aygua dolch, e ab Déu guar-<r>à --- recepta per a guarir *burç* de costat ---» (*BABL* VII, 335), però també ben escrit al mateix receptari, com a nom d'una altra «recepta per a guarir *burz* de costat» (p. 418), i una altra en cita Farauto en la *Misc. Fabra* (p. 151); però pot haver-hi *burç* en altres parts internes: «dats-ne a beure a tota persona qui haça *burç* dins en lo cors: meravellosament lo guorrà» (Farauto *ibid.*).

El mot més conegut és el derivat *bursada*, corrent en cat. modern, sobretot en la frase *fer les coses de bursada*. «Els homes han d'esser valents, reira de bet! I aquestes coses s'han de fer així, de *bursada*; t'hi has de tirar de cap, m'entens?», Pous i Pagès (*Quan se ja nosa*, I, 153); «no els veig capaços d'entendre's --- són ximpls --- no arribaran a un acord; aquests joves, tot ho fan de *bursada*; no tenen cap ideal: què se'ls en dóna dels interessos collectius?», Puig i Ferrater (*Cercle Mágic*, p. 322).

Però alhora *bursada* és el substantiu, amb els seus diversos sentits, de manera que la dada més antiga, d'Isabel de Villena, en ple S. xv, ens el mostra en el sentit de 'sacsada violenta' descrivint la marxa cap al Calvari: «sentien grandíssima pena del menejar que feya la creu --- car a cascun pas li donava una *burçada*».

I si aquí el tenim amb aquest valor, que ja hem observat en *burs* i *bursar* en el *Jaufré* i en Desclot, també apareixen *burs* i *bursada* com a sinònims amb altres valors comparables (tort. *bursada* 'punxada, cop fort' (*BDC* III, 89); com els referents a la projecció violenta d'un corrent d'aigua: *burs* «roll, raig d'aigua» en el Maestrat (Ga. Girona), i en l'Alt Pallars: «va seguint lo llit entre lo fons d'aquestes serres, per donar lo *burs* de les seues aigües al riu de Caregue; porten les seues aigües a engrossar lo *burs* del riu d'Enrialbo», Joan Lluís (*Els Pastors i les Estrelles*, p. 42); «un raig de sang: un *burs*» a la V. de Barravès (*un ruello* a Benasc: *BDC* VI, 33); i, en el fons, aquest és ja el sentit que veiem en una narració dels fets de 1462: «tots plegats --- e altra gent isqueren de la dita presó e --- era al cap de la scala, e lo *burç* de la gent lo cuydaren lançar scala avall» (*CoDoACA* XIX, 81); però això és també *bursada* a la Vall d'Àneu: «cuando un líquido sale con fuerza de un recipiente o lugar donde estaba estancado» (Pol, p. 12), també usat per J. Lluís: «si haguésseu sentit l'udol del barrenc, desfent la gleva! D'allí estant se veia com les parets del camí, fugien per l'empenta de la *bursada*» (*op. cit.*, p. 63).

Tenim doncs, ben provada la forta i llarga vida de *burs* i *bursada* en català; i encara que de *bursa* i de l'infinitiu *bursar* no en tinguem tantes proves en la nostra llengua, no deixa d'haver-n'hi alguna fins en català. ¿Què pot ser si no això aqueix substantiu *burça* que usa Jaume Roig? quan ell li proposa que alletí l'infant que han tingut, ella «voltà-s redona, / com lo peix féu / qui lo fill seu / en l'aygua lança: /